

ВОЈНА ИСТОРИЈА КАО ИСХОДИШТЕ ТЕОРИЈСКИХ ОСНОВА НАУКА ОДБРАНЕ

Мирјана Зорић*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

У овом раду расправља се најпре о месту војне историје у систему војних наука, односно неким искуствима која су последњих деценија, у том смислу, обележила научну делатност у нашим војним круговима. Друго поглавље посвећено је тумачењу граничног карактера војне историје, као науке која је тесно повезана са својом матичном науком (историјом) са једне, и војним наукама, са друге стране. Треће поглавље је у функцији разраде основне хипотезе – улоге војне историје у изградњи теоријских основа наука одбране, односно војних наука, како их у самом раду називамо њиховим традиционалним именом. Иако ова тема захтева много више простора, покушали смо, ослањајући се на постојећа искуства, кроз сажету анализу војноисториографске литературе, да укажемо на недвосмислену улогу војне историје у теоријском утемељењу војних наука.

Кључне речи: *војна историја, историја, науке одбране, војне науке, систем војних наука, војно оријентисане науке, војна историографија, теорија, вештина.*

Место војне историје у систему војних наука

О месту војне историје у систему војних наука до сада су код нас углавном расправљали и писали војни теоретичари, наравно из перспективе својих наука, па су се и наставом војне историје на Војној академији до деведесетих година прошлог века бавили искључиво официри, без темељног образовања из ове научне области. Оваква пракса водила је често ка површном, једностраном, необјективном, па и ненаучном промишљању војне историје као науке, шта више као помоћне дисциплине у служби војних наука, или „војно оријентисане“ дисциплине која припада одговарајућој матичној науци, дакле историји. Нису биле ретке ни тенденције да се војна историја тумачи само као „база“ података о оружаним сукобима у прошлости, односно да се сведе искључиво на искуствену димензију (емпирију) која је интегрисана у војне науке (стратегију, оператику, тактику...) и да, као таква, представља њихов основни конституенс (саставни део).¹ Војној историји се, такође, „замерало“ да „привилегује подручје историје ратова, оружане борбе, па и војне мисли као свој предмет“,² при чему се заборављало да сазнањима о многим рато-

* Др Мирјана Зорић је доцент на Војној академији; mirjanazoric@eunet.rs.

¹ М. Сакан, *Војне науке*, Београд, 2003, с. 353–354.

² М. Ковач, Б. Форца, *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, Београд, 2000, с. 7.

вима, посебно из најстаријег периода, данас не бисмо располагагли било каквим да их благовремено нису забележили аналитисти, хроничари и историчари.

У домаћој војној литератури препознајемо покушаје да се војној историји оспорава предмет њених истраживања, поред осталог и тврдњом да се између ње и историје ратова не може ставити знак једнакости, односно да војна историја имплицира знатно уже подручје интересовања будући да проучава „само оружане сукобе у прошлости који су истовремено и предмет војних наука“.³ Преузимање садржаја војне историје, односно изједначавање њеног предмета са историјама војних наука,⁴ представљало је дугогодишњу тенденцију у нашој војнонаучној делатности, која је имала за циљ фаворизовање војних наука на рачун војне историје.

Овакав однос према војној историји пренебрегава, пре свега, елементарну чињеницу да је историја, па самим тим и војна историја (или, како се првобитно називала, историја ратова, историја ратовања...) старија наука и да су се из њеног теоријског корпуса у 19. веку развиле војне науке (тактика, стратегија, касније оператика...). *Отуда је војна историја постала једно од најважнијих исходишта у изградњи теоријских основа војних наука.* Историја војне историографије, чије корене налазимо још у старом веку (свакако да Херодота, Тукидида, Тацита, Прокопија, Псеудо-Маврикија, Константина Порфирогенита и друге грчке, римске и византијске историчаре старог и раног средњег века, који су се бавили феноменом рата, нећемо сврстати међу војне теоретичаре), најбоље илуструје да се из војноисторијске литературе (без обзира како се она називала у прошлости) развијала теорија војних наука, која је своје научно утемељење почела стицати од 19. века. С обзиром на то да се у прошлости дуго развијала искључиво у домену праксе, ратна вештина је (са својим дисциплинама) и дан-данас, у свету и код нас, остала у највећој мери препознатљива као примењена наука, дакле вештина.

Расправе о месту војне историје у систему војних наука у научним и стручним круговима у нашој војсци трају најмање колико и полемике око научног утемељења система војних наука, њихове класификације, односа „основних“ или „ортодоксних“ војних наука (стратегије, оператике, тактике...) према тзв. „војнодруштвеним“, „војно оријентисаним“, или „војнонаучним“ дисциплинама и осталим наукама у друштву, припадности појединих дисциплина, њиховог статуса и степена научности, као и многим другим питањима која се тичу развоја војних наука у целини. Током протеклих четрдесетак година, колико и трају ове расправе (које су отпочеле са одржавањем првог симпозијума о војној науци 1970. године), највећу поделу међу војним теоретичарима произвели су управо ставови око дефинисања, класификације (односно критеријума за класификацију), одређивања статуса и степена научности војних наука,⁵ предмета истраживања, нарочито системности војне науке: да ли се под војном науком подразумевају само ратна вештина (полемистика) и њене дисциплине, или ратна вештина и остале научне дисциплине које изучавају рат са специфичног, „војног“ становишта, а које се, опет, ослањају на своје матичне науке у друштву.

Место војних наука међу осталим наукама у нашем друштву такође је једно од питања које заслужује посебну пажњу, нарочито ако се има у виду да оно још увек није

³ М. Сакан, *Војне науке*, с. 353–354.

⁴ М. Сакан, „Критеријуми класификације војних наука“, *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са Симпозијума о војној науци 1997. године, Београд, 1998, с. 87–104.

⁵ О томе више: М. Сакан, *Војне науке*, Београд, 2003, с. 20.

уређено одговарајућим законским актима, нити важећом класификацијом научних области и наука, из 1993. године, која не препознаје војне науке, нити систем војних наука, пре свега стратегију, оперативу и тактику, као фундаменталне дисциплине овог „система“.⁶ Наши војни теоретичари такво стање углавном тумаче „пасивношћу цивилних институција према проблемима рата и оружане борбе“, или формалним разлозима – „гломазношћу система војних наука“⁷ који, као такав, није могао наћи одговарајуће место у наведеној класификацији, јер би то више личило на два паралелна система наука, него на ваљану класификацију научних области и технологија ...⁸ Објективно, сматрамо да је таквом стању допринело значајно заостајање научне делатности у нашој Војсци у односу на одговарајуће цивилне структуре, неравномеран и недовољан развој војних наука које нису успеле да се наметну и међу „традиционалним“ наукама и научним областима (природно-математичким, техничко-технолошким, хуманистичким и друштвеним) обезбеде себи одговарајући статус у друштву.

Уосталом, у војној литератури срећемо готово неподељене ставове о недовољној научној изграђености полемистике (ратне вештине), посебно њених дисциплина – стратегије, оперативе и тактике. Њихова најслабија тачка, бар када су домаћа искуства у питању, и даље је остала – теорија. Улога војне историје у њиховом теоријском уобличавању је недвосмислена, о томе сведоче дела познатих светских теоретичара, почев од Макијавелија, Жоминија, Клаузевица..., али њена богата емпирија до сада није у довољној мери, нити на прави начин, искоришћена од војних теоретичара, пре свега за добробит војне науке и струке.

Војна историја – гранична наука између историје и војних наука

Иако је предметом својих истраживања оријентисана према војним наукама, војна историја се до сада код нас изграђивала и самостално развијала углавном у крилу своје матичне науке – историје, унутар научних структура цивилног друштва.⁹ Страна искуства нису нам у довољној мери позната, али је евидентно да у научним и стручним круговима у нашој војсци (осим Војноисторијског института) до сада није било интереса за темељније изучавање ове области, како би се на тај начин отворио шири простор за развој фундаменталних војних наука. „Гранични“ карактер војноисторијске науке омогућава везу са војним наукама, јер се оне у свом развоју објективно ослањају на богату емпирију (искуство) и резултате не само војне, већ и историје уопште.

Војна историја се, по дефиницији, бави проучавањем ратова и оружаних сукоба у прошлости. Они су, као сложене и слојевите друштвено-политичке појаве, свака-

⁶ „Службени лист“ СРЈ, бр. 61/1993.

⁷ Реч је о класификацији система војних наука са Другог симпозијума о војној науци, 1997. године (М. Сакан, *Војне науке*, с. 152,177).

⁸ *Исто*, стр. 172.

⁹ Изузетак чини Војноисторијски институт, који се деценијама бавио војном историјом и објавио је велики број вредних радова из ове области, али је његова веза са војним структурама била само институционалног карактера.

ко предмет изучавања и других друштвених, природних и техничких наука, које се, у домену својих истраживања, баве појединим ужим сегментима овог феномена, независно од опште историје, војне историје и војних наука. Војноисторијску науку чини, пре свега, систем усвојених знања о: војностратешком карактеру ратова, улози политике и других чиниоца у њима, односно узрочно-последичној повезаности политике и рата, припремама и учешћу држава и њихових оружаних снага у ратовима, о закономерностима, принципима и другим чиниоцима битним за вођење оружане борбе... На другој страни, општа историја такође изучава рат, али као друштвену појаву, повезану са ширим токовима и законитостима историјског развитка.

Предмет, циљеви и методологија истраживања заправо су они чиниоци који опредељују гранични карактер војноисторијске науке у односу на историју (као њену матичну науку) и војне науке (пре свега стратегију, оперативну и тактику). О овој теми (граничном карактеру војноисторијске науке) до сада се није довољно писало, сем, донекле, руски и бугарски аутори, на које се, пре свега, ослањамо у овом раду.¹⁰

Војноисторијска наука представља јасно опредељени систем знања, темељи се на одређеним законитостима објективне стварности које се односе на ратове, оружане конфликте и учешће оружаних снага у њима. Она, пре свега, изучава узрочно-последичне везе и односе, у средишту њеног интересовања су настанак и развитак војноисторијских појава, догађаја и процеса, она анализира и утврђује одређене законитости у њима, не заобилазећи, при том, конкретне историјске прилике и околности у којима се они одвијају. Војна историја посматра структурална и функционална својства и везе протеклих ратова, користи оригиналан, само себи својствен, методолошки приступ у њиховом изучавању и повезивању, „пропуштајући“ их кроз временску вертикалу – од најстаријих, до савремених ратова и оружаних конфликта.

На другој страни, општа историја бави се ратовима у контексту и подједнако са другим догађајима из прошлости. Њена интересовања се, углавном, не поклапају са интересовањима војне историје. Општа историја проучава ратове са аспекта њиховог политичког, социјалног, економског и дипломатског значаја, као друштвену појаву: каква је њихова улога у животу целокупног друштва, какав утицај имају на поједине процесе у њему, из угла општих токова и законитости историјског процеса. За војну историју та питања нису примарна. Она се, пре свега, бави историјом ратова, ратне вештине, припремом, организацијом и употребом оружаних снага, проналажењем узрочно-последичних веза међу њима и утврђивањем одређених законитости у њима, које би послужиле у промишљању будућих ратова, а што се налази изван непосредног интересовања опште историје. Ван непосредног интересовања опште историје остају, дакле, проблеми који су важни за војне науке и војноисторијску науку, попут ратне вештине, војне теорије, историје видова и родова оружаних снага и друго. Упркос томе, предмети војне и опште историје тесно се приближавају, али углавном остају у сфери историје ратова.

Војне науке интересује актуелно стање предмета њиховог истраживања, како би изградиле начела за вођење, пре свега, будућих оружаних сукоба. Због тога оне

¹⁰ У овој анализи ослонићемо се на истраживања неколицине руских и једног бугарског аутора: В. Логин, *Диалектика војно-историјског истраживања*, Москва, 1979; С. Михалев, *Војна стратегија: подготовка и вођење војне историје новог и најновијег времена*, Москва, 2003; Б. Кедров, *Класификација наука*, Т. I, Москва, 1961; И. Криворов, „Гранични карактер војноисторијске науке“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2/1996, с. 147–152.

изучавају рат са аспекта његових структуралних и функционалних веза и односа. Војне науке проучавају свој предмет интересовања у хоризонталном пресеку, који у том процесу у први план истиче логички метод спознаје, а везе настанка и узајамне односе стављају у други план. Упркос томе, циљеви истраживања војне историје и војних наука су међусобно повезани.

Рат је подједнако предмет изучавања војне историје и војних наука, али се оне њиме баве из различитих углова. Војна историја изучава рат у свим његовим аспектима – оружану борбу, политичку, економску и дипломатску димензију и њихову међусобну условљеност. Војне науке се, пре свега, интересују за оружану борбу, употребу трупа на ратишту и ратну вештину. Осим тога, предмет војне историје су и сви претходни ратови. Војне науке се више интересује за недавне сукобе, у смислу извлачења искустава и поука које могу послужити у актуелном или будућем времену.

Посебну категорију у односима између војне историје и војних наука чине карактер и форме знања, односно методологија којом се до њих долази и како се они користе. За војноисторијску науку је карактеристично она прикупља, описује, објашњава и уопштава велику количину чињеница до којих долази у истраживачком процесу. Док су за војне науке историјске чињенице, пре свега, илустрација у прилогу изведених закључака, за војну историју оне су основни радни материјал чије изучавање, повезивање и уопштавање омогућава да се изгради целовита слика одређеног догађаја или појаве, којима се као таквим, у својим истраживањима, користе војне науке. У војној историји уопштавања не могу поништити улогу и значај чињеница које задржавају своју самосталну и трајну вредност. Добро одабране, систематизоване и обрађене чињенице исказују суштину протеклих збивања, али носе и поуку за будућност. Ако се пак има у виду да свака од сукобљених страна у оружаном сукобу има своје циљеве и интересе, да оружани сукоб, као и сваки историјски догађај, носи објективну и субјективну димензију, то војноисторијске чињенице чини „вишеслојним“ и самим тим сложенијим за проучавање.

Војноисторијска истраживања, за разлику од истраживања у војним наукама, темеље се на изворима – документима (директиве, наређења, оперативни планови, оперативни дневници, прилози, извештаји и др.); она се одликују специфичном терминологијом и начином излагања, што их разликује од историјских истраживања, а, с друге стране, приближава војним наукама. Коришћење историјских извора у војноисторијским, као и у историјским истраживањима захтева један посебан методолошки приступ који није иманентан војној науци, а то је критички приступ изворима, у смислу утврђивања њихове аутентичности, веродостојности и оригиналности, пре него што буду употребљени као база података. Посебан приступ у том смислу захтевају успомене (мемоари, дневници) војних заповедника, команданата и других учесника у ратним сукобима, које садрже, поред драгоцених података, и велику дозу субјективности: „Поједини истраживачи заборављају да су ти извори елементи за историју, али не и сама историја; цигле зграде, али не и цела зграда; најчешће они представљају материјал за градњу са веома сумњивом вредношћу, зато што аутор распирује огањ духом сопствених страсти и поставља се као центар света“.¹¹

¹¹ Преузето из: И. Криворов, „Гранични карактер војноисторијске науке“, *Војноисторијски гласник*, 1–2/1996, с. 149.

Свакако, ова оцена је преоштра, али методологија историјских истраживања у целини захтева критичкији приступ према овој врсти тзв. секундарних извора, за разлику од оних примарних – оригиналних докумената који се чувају у архивима. Истраживања у области војних наука ослањају се на готове – финалне резултате војноисторијских истраживања, што, у методолошком смислу, суштински опредељује разлику и одређује јасну границу између војне историје и војних наука.

Циљеви истраживања и функција војноисторијске науке су, дакле, тесно повезани са војним наукама, али имају доста заједничког и са општом историјом. Једна од основних карактеристика војноисторијских истраживања, као и историјских уосталом, јесте њихова мултидимензионалност, комплексност и свеобухватност. Уколико, на пример, војни историчар истражује развој ратне вештине у одређеном рату, он је дужан да анализира његову везу и зависност од нивоа војнотеоријских схватања о рату, војног потенцијала супротстављених страна и осталих важних чинилаца који су, углавном, у фокусу војних наука, али истовремено и оних чинилаца који су у „домену“ других наука. Ограничавање само на опис припрема и тока операција не води, међутим, коначном циљу – објективном изучавању историјског искуства и извлачењу поука које су валидне у садашњости. Са друге стране, да би се у потпуности задовољили научни критеријуми није довољно да војна историја опише ратове искључиво са теоријске тачке гледишта, или у контексту развоја ратне вештине, већ да их, пре свега, доведе у контекст општих историјских процеса, како би им обезбедила на тај начин „историчност“. Овај принцип (хронологија одвијања догађаја у прошлости) омогућава да се у потпуности и објективно разуме војна историја као процес који нема само војни већ и друштвени карактер. Уосталом, сваки рат је сукоб супротстављених политичких, економских, стратешких и других циљева заинтересованих страна. Он обухвата делатност огромног броја људи, међу њима и оних ван војних структура; дефинисан је не само временском димензијом већ и физичко-географским, етничким, традиционалним, културолошким и другим чиниоцима који директно или индиректно условљавају његово манифестовање.

Битна карактеристика војноисторијских истраживања је њихова „хронолоичност“, праћење догађаја кроз временску димензију – вертикалу, док у војним наукама не постоји обавеза да се тај принцип сачува. За разлику од војних истраживача, историчар хронолошки прати догађаје, он у њима тражи развојне, наследне (генетске) и узрочно-последичне везе, док војни теоретичари теже ка структуралним везама. Тиме се намеће закључак да се по карактеру и форми знања војна историја у основи разликује од војних наука.

Војноисторијска истраживања усмерена су ка минулим ратовима, који су сами по себи неповољиви и непроменљиви, што ипак не значи да у њима нема елемената који указују на њихову међусобну узрочно-последичну повезаност и условљеност, посебно ако је реч о процесима и појавама дугог трајања. Временска (историјска) димензија један је од кључних параметара који опредељује војноисторијска, као и историјска истраживања, што у случају војних наука, сем ако се не ради о њиховој теорији, односно историји ових наука, није примарно.

Војна историја користи заједнички појмовни апарат са историјом, са једне, те војним наукама, са друге стране. Она војним наукама, будући да је настала пре њих, „позајмљује“ појмове као што су бој, сукоб, операције, битке, кампање и други, који се са развојем војне теорије повезују на различите начине са компонентама ратне вештине. Та-

ко на пример, у старом и средњем веку сукоб је стратегијска категорија; најчешће, то је одлучујућа битка армија две зарађене стране, која води до победе или пораза у рату. У најновијем периоду сукоб постаје оперативни појам и подразумева борбена дејства у току операције чији је циљ реализација неког другостепеног задатка.

Са друге стране, развој војне теорије и праксе уводи нове појмове које користи војна историја. Тако се у првој половини прошлог века појављују појмови попут ваздушног рата, тенковског рата, муњевитог рата, тоталног рата и др. Последњих деценија и година речник се обогаћује кроз нове категорије и појмове за ратове и операције (за подржавање, наметање и очување мира), за поделу оружаних снага (активне, за развијање, снаге одбране, резервне) и друге.

Гранични карактер војне историје у односу према војним наукама поједини војни теоретичари често су користили како би војну историју тумачили као саставни део војних наука. Штавише, дефинисали су је као историју војних наука. Ово је тачно само у делу где је предмет истраживања војне историје прошлост, односно историја војних наука, тј. настанак и развој ратне вештине, развој оружаних снага, војнотеоријске мисли, војне технике и др. Међутим, треба имати у виду да ратови, по својој природи, неминовно доводе у везу војне науке са друштвеним, природним и техничким наукама, што за последицу има издвајање посебних грана научних знања из ових наука, која су органски повезана са војним наукама, те су непосредно усмерена према обезбеђивању потреба војног система. То се, наравно, односи и на војну историју, која у основи служи за доношење поука из прошлих ратова и, као таква, она је у функцији истог система.

Покушаји да се војноисторијска наука представи као део војних наука су нереални и неутемељени, што се може поткрепити и следећим аргументима: На првом месту, војноисторијска наука користи, пре свега, историјску методологију, док се војне науке углавном ослањају на искуствено-теоријски приступ у својим истраживањима. Историја, па самим тим и војна, одражава токове друштвеног развоја у њиховом конкретно-хронолошком манифестационом облику, док их теорија представља апстрактним појмовима.

Као што је већ речено, предмет проучавања војноисторијске науке је знатно обимнији од предмета војне теорије. Прва изучава војну делатност државе, мирнодопске и ратне периоде у животу народа и државе у целини. Наравно, да све то по свом обиму не може да буде садржај војних наука, јер се оне ограничавају само на војну проблематику. Осим тога, постоји значајна разлика када су у питању улога и задаци ових наука. Код војноисторијске науке они су знатно разноврснији. Поред основне, она има значајну социјалну функцију – учествује у изградњи погледа на свет и васпитавању личности. Има важну улогу у формирању моралних квалитета војних делатника. Војне науке им, пре свега, дају научна знања повезана са професионалним обавезама.

Не мање важан аргумент је и онај који се тиче перспективе развоја војне историје и војних наука. Ако бисмо се препустили хипотетичким пројекцијама – да ратови у будућности неће нимало подсећати на протекле, конвенционалне ратове, да ће техничко-технолошки напредак у развоју наоружања и војне опреме у потпуности изменити карактер и природу будућих ратова, што недвосмислено најављују савремени конфликти у свету¹² – то ће неизбежно наметнути потребу за корекцијом појмовно-категоријалног

¹² Немачки историчар Волфрам Вете у свом делу *Утврђивање стања у оквиру историјског истраживања ради обезбеђења мира*, из 1991. године, констатује да је уласком у атомску еру рат изгубио функцију „леgitим-

апарата, па и основних постулата војних наука. Уколико, пак, оне не буду у стању да испрате савремене трендове у свету, постоји опасност да као посебан сегмент војних знања, због свог заостајања, у будућности изгубе на статусу и значају, а од њих остане само њихова историја, која ће се изучавати у оквиру војноисторијске науке, са истим циљем са којим се данас изучава историја.

Историја војне историографије као исходиште теоријских основа војних наука

Без обзира што припада групи најстаријих наука, војна историја се као самостална научна дисциплина (издвајањем из историје) формирала тек у 19. веку. Њеном научном утемељењу у овом периоду највише је допринео напредак методологије у обради војноисторијских појава. Своје теоријско утемељење војна историја дугује богатој војноисториографској продукцији, која сеже дубоко у стари век. Међутим, војна историографија, са основним атрибутима науке који се ослањају на критичку обраду изворног материјала, јавља се, као и општа историографија, тек у 17. веку. Иако су од раније постојала многа историографска дела од изванредног значаја и трајне вредности која су се бавила феноменом рата (Херодот, Тукидид, Полибије, Плиније Млађи, Тацит, Тит Ливије, читава плејада византијских писаца и историчара - Псеудо Маврикије, Прокопије, Константин Порфирогенит, Константин Филозоф,¹³ потом у новом веку, Николо Макијавели,¹⁴ Фридрих Велики, Шарнхорст, Гнајзенау и др.), тек је немачки историчар и, пре свега, теоретичар Карл фон Клаузевиц у 19. веку увео суштинске новине у промишљању војне историје и начину њене интерпретације. Његове студије о Наполеоновим операцијама у Италији, као и његово врло добро разумевање народног и герилског ратовања (на примеру Шпанског устанка из 1808. године), затим, схватање политичке условљености сваког рата (у овој Клаузевицевој спознаји лежи претпоставка за развој савремене историографије) издвајају га из плејаде многих чувених историографа до његовог доба, али и од огромног броја савременика.¹⁵ Незаобилазни су, свакако, и руски историографи из 19. века (Д. Миљутин, М. Богданович, Н. Голицин и др), а да не гово-

ног и донекле рационалног предвидљивог средства политике" (Наведено према: Б. Киари, „Војна историја: са знање и пракса једне научне дисциплине у Немачкој”, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2004, с. 168–177).

¹³ Историографија у старом и средњем веку бавила се углавном ратовима; друштвене историје у то време биле су незамисливе.

¹⁴ Занимљиво је да је фирентински историчар и писац (теоретичар) Макијавели већ у 16. веку, у својим делима *Вештина ратовања*, *Владалац* (*Arte della Guerra, Il Principe*), *Discorsi* и *Историја Флоренције*, наглашавао пресудну улогу војне моћи у политичком животу, тврдећи да су опстанак и величина сваке државе обезбеђени само када војна сила добије право место у политичком поретку. Ту узајамну везу он на најбољи начин проналази између римске војне организације, политичког уређења Римске републике и уздизања Рима до светске силе, а из поука које нам пружа историја Рима он изводи закључак: „Добра војна организација је темељ сваке државе” (Е. М. Ерл, *Творци модерне стратегије*, Београд, 1952, с. 9–32).

¹⁵ Његово капитално дело, уџбеничког карактера, дело које му је донело трајну славу – *О рату* (студија од осам књига у којима се бави: „природом рата”, „теоријом рата”, расправља о: „стратегiji”, „борби”, „оружаним снагама”, „одбрани”, „нападу” и „ратном плану”) темељи се на војноисторијским искуствима протеклих ратова. Наиме, познато је да је он проучио приближно око 130 ратова, што се може видети из његових историјских дела (*Werke*, IV–X) и необјављених рукописа (*Исто*, с. 122).

римо о Анрију Жоминију, који је дао немерљив допринос теоријском утемељењу ратне вештине, а тиме, свакако, и војне историје, из чијег су се научног корпуса у то време почеле издвајати војне науке.¹⁶ Жоминијева дела о ратовању могу се поделити у две групе: једну, углавном историјску, и другу, углавном теоријску или аналитичку, при чему ова подела није тако јасна и искључива. Његови историјски радови (тридесетак свезака) који обухватају ратове Фридриха Великог, Седмогодишњи рат (1756–1763), ратове из периода Француске буржоске револуције и Наполеонове ратове од 1792. до 1815. године, заједно са теоријским делима, представљају школски пример како се уопштавањем историјских искустава надограђује теорија ратне вештине и како су улога војног историчара и војног теоретичара у овом послу једноставно неодвојиве.

На искуствима француских револуционарних и Наполеонових ратова изграђена је углавном читава теорија ратне вештине у 19. веку и, како пише наш војни историчар Петар Томац, „концепције, нарочито стратегијске, извучене из ових ратова биле су, оправдано или не, у основи ратних и операцијских планова овог врло бурног века војне историје, све до Првог светског рата, негде чак и после тога“. Штавише, искуства ове епохе (управо Наполеонова ратна вештина) до те мере су историјски апсолутизована и, као једино исправна, требало је да служе и будућим ратовима. У том контексту, Фридрих II Велики је посматран као Наполеонов претеча, цењен је по томе колико се својом стратегијом приближио Наполеоновој стратегији, а не по томе што је он заиста био, у објективним условима у којима је живео и делао. Овакво „идеалистичко“ схватање ратне вештине није успео да разбије ни Први светски рат, чија је позициона фаза тумачена као „дегенерација ратне вештине“, а која је била последица непостојања „довољно снажног талента попут Наполеоновог, који би овај рат поново учинио покретним“¹⁷ и маневарским.

Развој војне историје и њене историографије подстакло је још више оснивање војноисторијских института у појединим европским земљама, као научних установа од изванредног значаја за проучавање ратне праксе. Први институт основан је у Аустрији (Бечу) 1801. године, затим у Пруској 1816, а потом у Русији 1867. године. Ни Србија у том смислу није заостајала: у време српско-турских ратова 1876–1878. године тзв. треће одељење Главног Генералштаба српске војске почело је да се бави прикупљањем података и писањем ратне историје. Из њега се касније развио Војноисторијски институт, који ће у својој дугој историји надживети све промене (ратове, државе, војске...) које су ове просторе задесиле у 20. веку и изнедрити читаву плејаду војних историчара, а са њима и бројна дела трајне вредности из области војне историје.

Од почетка 19. века, када је најпре пруски Генералштаб уочио значај војне историје за организацију и употребу сопствених оружаних снага, због чега је предузео систематска истраживања у овој области у циљу проналажења узрочно-последичних веза и доношења потребних искустава из ратне прошлости, временом су се значајно ширила интересовања за историјским проучавањем феномена рата у војне сврхе, како у теориј-

¹⁶ Војне науке настале су из потребе да се богата историјска искуства која су се тицала организације и употребе оружаних снага на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу темељно истраже, систематизују, обраде и уобличи на теоријском нивоу, самим тим научно профилишу као (специјалне) дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва. У томе је војна историја, односно историја у целини, са својом методологијом и акумулираном емпиријом, имала немерљиву улогу.

¹⁷ П. Томац, *Француски револуционарни и Наполеонов ратови*, Војно дело, Београд, 1965, с. 5–7.

ском, тако и у оперативном смислу. На другој страни, са развојем војне организације, развојем и применом техничких средстава која су битно утицала не само на развој оружаних снага већ и на еволуцију ратне вештине и њених дисциплина (стратегије, тактике, оператике), јавила се потреба да се у склопу матичне (војно)историјске науке развију специјалне дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва. Војна историја представља, у основи, свеобухватну синтезу свих ових дисциплина. У појединим страним армијама (очигледан је пример Немачке, која је наследник традиције пруске војске из 19. века) отишло се данас и корак даље: посебна пажња посвећује се школовању војних историчара, који се као стручњаци у својој области шаљу на функционалне задатке при појединим јединицама или крупнијим формацијама тих армија.¹⁸

Крајем 19. века и у Србији почела је успешно да се развија војна историографија. Дела првих српских војних историчара била су отприлике на нивоу тадашње војноисториографске продукције у европским земљама. Војна историја била је један од најстаријих предмета који се, под различитим именима, а понекад и у склопу два или три предмета, изучавала на Војној академији Краљевине Србије и, касније, Краљевине Југославије (војна историја, историја ратне вештине, општа историја, историја Срба, историја Краљевине СХС и др.) Тиме је ова наука добила легитимно место у образовању војних кадрова, како у мирнодопским, тако, и посебно, у најбурнијим (ратним) периодима у историји српског народа, почев од ослободилачких ратова Србије и Црне Горе крајем 19. века и Берлинског конгреса 1878. године, па закључно са Другим светским ратом. У другој половини 20. века официрски кадар ЈНА наставио је у свом школовању традицију из претходних периода, при чему је и овога пута војна историја представљала богато извориште сазнања и патриотских надахнућа, без којих се није могао градити образовни профил савременог српског официра, спремног на најтежа искуства и највећа одрицања.

Ратна пракса није била предмет само војноисторијских истраживања. Она је у 19. веку постепено постајала и теоријско извориште ратне вештине, у време када је она почињала да се израђује као наука и када је ослонац налазила у војној историографији. Тим путем заправо се кретала војна мисао (војна теорија) у Европи и код нас, комплементарна са војноисторијским истраживањима, али усмерена првенствено ка изучавању војне доктрине и фундаменталних дисциплина ратне вештине – стратегије, тактике и оператике...

Развијајући се на искуствима француско-пруског рата и немачких ратова за уједињење 1970/1971. године, у европској војној историографији до краја 19. века „владала“ је пруско-немачка школа, са Хелмутом фон Молткеом на челу, која није признавала постојање политичких утицаја и друштвено-политичких претпоставки у приказима ових ратова, већ се искључиво бавила детаљном анализом операција. Изоловано, чисто војно посматрање историје рата доминирало је војном историографијом не само до краја 19. већ и у првој половини 20. века, да би оваква пракса у великој мери била напуштена тек у касним 60-им годинама 20. века, са појавом англосаксонске школе „Рат и

¹⁸ Ову тезу илустроваћемо једним занимљивим податком из Војног архива у Београду, до кога смо дошли приликом истраживања докумената немачких јединица које су током Другог светског рата дејствовале на простору Југославије, када смо открили да су Дневник Оперативног штаба Врховне команде Вермахта о акцијама немачких снага у Југославији водили управо војни историчари.

друштво“, коју су предводили сер Мајкл Хауард, Џефри Бест и Брајан Бонд. Од тог периода ратна историја се у многим случајевима истражује у социокултурном и друштвенополитичким окружењу, при чему се пуна пажња посвећује аспектима друштвене, политичке, економске историје, који имају утицаја на ратна збивања.¹⁹ Пол Кенеди је у свом делу *Успон и пад великих сила* 1988. године пружио одличан пример такве историографије. Вишетомна историја Другог светског рата, коју је објавила Служба за војноисторијска истраживања Бундесвера (MGFA) у Немачкој у периоду од 1979. до 2005. године,²⁰ по свим критеријумима репрезентује савремену историографију и, у основи, афирмише Клаузевицев приступ војноисторијским истраживањима.

Ипак, изоловано, чисто војно посматрање историје рата данас није у потпуности ишчезло. У немогућности да се због ограниченог простора у овом раду детаљније бавимо савременим историографима којима је иманентан војни приступ у тумачењу ратне прошлости, и онима који афирмишу друштвено-политичку условљеност ратова, указаћемо само на основне претпоставке које опредељују правце у којима се креће савремена војна историографија: Откад је Клаузевиц још у 19. веку открио еминентан политички карактер рата, чисто војни приступ у тумачењу ратне прошлости постао је бесмислица. „Уколико војна историографија данас жели да ишта постигне или да буде озбиљно схваћена и да се не ограничи само на прикупљање антиквитета“, тврди немачки војни историчар Стиг Ферстер, „онда мора да се сврста у велику област укупне историје, историје друштва у најширем смислу. Само на тај начин, дакле само уз свест о научној методи Клаузевица, она може да да користан допринос савременом историјском истраживању“.²¹ Да су дипломатија и стратегија, политичко делање и војна сила неодвојиви, доказали су још давно војни историчари и војни теоретичари. Уосталом, Хитлерови успеси у Другом светском рату, до напада на Совјетски Савез и слома његове доктрине блицкрига пред Москвом крајем 1941. године, јасно сведоче о чврстој повезаност војних са економским, политичким, социјалним и техничким чиниоцима немачке стратегије освајања животног простора немачком народу.

Овако интегралан приступ војној историографији омогућава да се она ухвати у коштац са проблемима савременог рата у свој његовој комплексности и сложености. Послужићемо се речима Роџера Чикеринга, који каже да „тотални рат захтева и тоталну историју“.²² Наравно, право на овакво размишљање полажу и познаваоци ранијих историјских епоха, јер се историјска реалност рата може схватити само ако се интерпретира на основу комплексних сазнања о укупном историјском процесу на којем се темељи и уз прихватање узајамног прожимања војних и невојних чинилаца. Примера ради, није довољно ставити се у положај савремених генерала и из фотеље командовати стотинама хиљада и милионима војника као анонимним „људским материјалом“, већ се уживети у психологију и менталитет обичног војника, познавати њихове проблеме и стремљења, окружење, хијерархију, задатке и друге важне чиниоце, да би се разумело како се у појединим случајевима одвијала примена војне силе.

¹⁹ Стиг Ферстер о војној историји данас, приредили Венцеслав Глишић и Далибор Денда, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007, с. 150–151.

²⁰ *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 10 Bände, MGFA, Stuttgart-München 1979–2005; *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, 2005.

²¹ Стиг Ферстер, наведени чланак, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007, с. 155.

²² Roger Chickering, *Total War. The Use and Abuse of a Concept*, in: Boemke u. a., *Anticipating Total War*, S. 13–28.

Рат се не сме посматрати као апстрахована форма људске делатности. Осим његових тактичко-оперативних манифестација, мора се паралелно истраживати и вођење рата против цивилног становништва – исцрпљивање глађу, бомбардовање његове територије, репресалије, геноцид... И обратно, рат као форма социјалне декаденције, па и биолошког уништења неког друштва, не може се одвојити од његове тактичко-оперативне и стратегијске сфере. Истраживање немачке окупације европских земаља у Другом светском рату искључиво од стране војне историје, на пример, данас делује једнодимензионално и, као такво, недовољно. Комплексност односа и узајамно прожимање окупатора и окупираног друштва, поред војне историје, захтева ангажовање и опште историје, као и других, прве свега друштвених наука. Реч је, дакле, о темама из савремене историје које подразумевају мултидисциплинаран приступ, што даје једну нову и сложенију димензију војноисторијским истраживањима. Када се ратна реалност буде истраживала у свим њеним аспектима, онда ће војна историографија дати свој најбољи допринос војноисторијској науци.

Савремена војна историја не истражује, опет, војску као „целовиту институцију“, него као конкретан сплет односа чије функционисање зависи од друштвене (политичке, социјалне, економске, културне) позадине. Војни састав и друштвени односи у узајамној су вези; доживљај ратне реалности и ратног искуства значајан су допринос историји развоја друштва; војска је увек важан чинилац испитивања регионалног, сталешког и културно-историјског развоја. Дакле, узајамни утицај војске и друштва (у унутрашњим и међународним оквирима) један је од главних сазнајних постулата војноисторијских истраживања данас.

У савременом међународном политичко-безбедоносном окружењу, које се од деведесетих година прошлог века значајно променило, коришћење резултата војноисторијских истраживања у образовне и научне сврхе налази се пред новим изазовима. Промена облика ратних конфликта и развој војних технологија који значајно помера могућности савременог наоружања захтевају адекватну припрему оружаних снага, а преко војнообразовног система и припрему њихових професионалних припадника. Припремљеност официра у савременим условима не подразумева само њихову припремљеност за вођење рата, већ и преговарачке способности око постизања и одржавања мира. Нов квалитет у руковођењу и командовању и висок степен оспособљености за комуникацију компатибилни су са понашањем официра, посебно у новим ситуацијама, које намеће њихово учешће у мировним операцијама. Отуда водеће армије света, поред војних наука, данас посвећују велику пажњу изучавању и војне историје, јер се процењује да она омогућава да се учи на искуствима прошлих ратова, да се њоме „изоштрава ум за разноврсне и специфичне комбинације ратне вештине и развија способност предвиђања, да она развија висок борбени морал...”. Иако војна историја у савременим ситуацијама не може увек да пружи подршку „поукама из прошлости“, у облику конкретних упутстава за поступање, односно указивањем на раније „грешке“ и др., позивање на резултате војноисторијских истраживања свакако има одређену функцију. Официрима се, поред осталог, пружа могућност да стекну представу о комплексности и условљености одређене ситуације, особеностима њиховог окружења, о могућим конфликтним односима и другим чиниоцима који се темеље на историјском искуству. Преношење војноисторијских сазнања, генерално, упућује на односе и везе који умногоме превазилазе границе војне структуре. Свакако да војна историја у војнообразовном систему и научној делатности не може бити сама себи циљ,

већ наука која је у функционалној вези са војним наукама, оријентисана ка изградњи њихових теоријских основа, а својим искуствима делује васпитно на конзументе ратне вештине, посебно у њеном примењеном делу.

Повезаност војне историје са војним наукама темељи се на узајамној вези теорије ратне вештине (полемистике) и ратне праксе, која је, пре конституисања војних наука, углавном представљала предмет истраживања војне историје: „Војна теорија која би се развијала без праксе прошлих ратова (улога војне историје!) била би стерилна машта, а ратна пракса без теорије само пуста игра случајности. Полемистика (теорија рата) може праксу да нађе једино у рату“.²³ Основни задатак војне историографије је да „реконструише“ протекле ратове и открије међусобне узрочно-последичне везе и друштвене законитости, што је она чинила не само у периоду када нису постојале војне науке, већ и након њиховог конституисања. Резултате војноисторијских истраживања војне науке користе као емпирију (искуство) која им служи за њихова теоријска уопштавања, у трагању за објективним начелима рата и, уз ослањање на прошле, проналажењу решења за неке нове ратове. Када војна теорија дефинише одређени корпус знања, предаје их на проверу и употребу пракси, из које, опет, долази до нових искустава за неку будућу научну обраду. Ово јединство теорије и праксе недвосмислено указује да нема квалитетног војног теоретичара без познавања искуства прошлих ратова (што потенцира значај изучавања војне историје), те да нема доброг војног историчара без познавања основних начела теорије ратне вештине²⁴, односно теоријских основа њених дисциплина. У том смислу могућа је корелација између војних наука и осталих војно оријентисаних (друштвених, природних, техничких) наука, што је један од предуслова који ратна вештина и њене дисциплине морају задовољити да би себе изградиле или оправдале статус науке.

Закључак

Ако говоримо о улози војне историје у изградњи теоријских основа војних наука, неопходно је најпре сагледати њено место у систему војних наука и анализирати функционалну повезаност војне историје са својом матичном науком (историјом) са једне, и војним наукама, са друге стране. Упркос чињеници да је за једну озбиљнију и темељнију елаборацију ове теме потребно много више простора, у односу на могућности које се нуде обимом овог текста, покушали смо да уз ослањање на постојећа искуства и сажетом анализом војноисториографске литературе укажемо на очигледну функционалну везу између војне историје и теоријског утемељења војних наука.

Методологија истраживања у области војних наука показује да се оне морају ослањати на методе и готове – финалне резултате других наука; када је реч о војноисторијским истраживањима, њихови резултати су првенствено у функцији теоријског уобличавања ратне вештине и њених дисциплина. Уосталом, војне науке су и настале из потребе да се богата историјска искуства, која су се тичала организа-

²³ Андрија Стојковић, „Прилог шематизацији класификације наше војне науке“, *Војна наука*, Зборник радова са симпозијума одржаног 1970. године, Београд, 1971, с. 208–224.

²⁴ Видети: Боривој Самоловчев, *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, Београд, 1972, с. 47–49.

ције и употребе оружаних снага на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу, темељно истраже, систематизују, обраде и уобличе на теоријском нивоу, а самим тим научно профилишу—изграде као (специјалне) дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва.

У наукама, као и у друштву у целини, постоји одговарајућа подела посла: уколико, примера ради, војни теоретичар обрађује неко питање из области својих наука, које је везано за савремене ратове а по структури има мултидисциплинаран карактер, он се мора ослонити на резултате других наука у тој области. Његово образовање, које није ни историјско, ни војноисторијско, нити се дотиче осталих научних области које су релевантне за његову тему, не омогућава му свеобухватан и методолошки коректан истраживачи поступак који би довео до валидних, научно прихватљивих резултата. Стање у области војних наука код нас данас довољно говори колико је последњих година и деценија у томе било доста лутања, волунтаризма, несистематичности, импровизација, неискуства и, у крајњој линији, непрофесионалног односа према другим наукама, што је пресудно утицало на значајно заостајање научне делатности у нашој Војсци у односу на одговарајуће научне структуре у друштву.

Литература

1. Сакан, М.: *Војне науке*, Београд, 2003.
2. Ковач, М., Форца, Б.: *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, Београд, 2000.
3. Сакан, М.: Критеријуми класификације војних наука, *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са Симпозијума о војној науци 1997. године, Београд, 1998.
4. Логин, В.: *Диалектика војно-историческог истраживања*, Москва, 1979.
5. Михалев, С.: *Военная стратегия: подготовка и ведение войн нового и новейшего времени*, Москва, 2003.
6. Криворов, И.: Гранични карактер војноисторијске науке, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2/1996.
7. Киари, Б.: Војна историја: сазнање и пракса једне научне дисциплине у Немачкој, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2004.
8. Мид Ерл, Е.: *Творци модерне стратегије*, Београд, 1952.
9. Томац, П.: *Француски револуционарни и Наполеонови ратови*, Војно дело, Београд, 1965.
10. Глишић, В. и Денда, Д. (приређивачи): Стиг Ферстер о војној историји данас, приредили, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007.
11. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 10 Bände, MGFA, Stuttgart–München 1979–2005; *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, 2005.
12. Стојковић, А.: Прилог шематизацији класификације наше војне науке, *Војна наука*, Зборник радова са симпозијума одржаног 1970. године, Београд 1971.
13. Самоловчев, Б.: *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, Београд, 1972.